

Berättelsen om systrarna Larssons öden och äventyr från skogen till staden och havet

Historien sträcker sig från skogen till staden och havet och handlar om Beata, Lotten och Ida Larsson. Tre systrar födda i en stor syskonskara på båtmanstorp Jeurlingen, Svartrå socken i Hallands djupa skogar.

Denna berättelse är storytelling baserad på historiska sammanhang kring tre vandrarehem i Västra Sverige med koppling till skog, stad och hav.

Vi har utifrån historiska sammanhang skapat berättelsen om dessa systrar om hur livet far iväg och förflyttar Beata till Göteborgs storstadsliv, om hur Lotten hamnar i Stocken på Orust och hur lilla Ida blir kvar hemma och sköter om modern och arbetar på den barnkoloni som skapas vid Björkasjö.

Ansvariga för research och berättande är Eva Rynefors, Ingrid Österlin och Mia Laurell.

Mor Severinas kamp. Det är december månad och året är 1884. **Jeurlingen** är namnet på ett litet och mycket slitet båtmanstorp i Hallands djupa skogar. Vid järnspisen sitter Severina och vrider sina stela händer. Hon har just upptäckt att hon är gravid igen. Det är hennes 10:e graviditet och hon vet att det kan bli hennes död denna gång. Ständiga graviditeter är en tung börda som sliter hårt på kroppen, men hon har ändå tur. Hela fem barn har hon fått behålla i livet. Livia i granngården har bara en levande dotter. Barnen är trots allt en guds gåva och en källa till mycket glädje. Severina är djupt religiös och bekänner sig till Schartaus lära. John, hennes yngsta barn föddes för två år sedan år 1882. Hur skall det gå denna gång? Hon suckar tungt och går ut i lagårn för att se till korna för natten.

Severinas födde sitt första barn år 1870. August var en otålig vresig pojke som aldrig kom överens med sin far. Han blev borta sen han lämnade gården efter ett stort gräl med fadern år 1883. Då var pojken bara 13 år gammal och ingen vet var han är idag. Bara ett år efter August kom Lovisa som tyvärr bara blev 5 år. Lovisa dog i lunginflammation samma år som Lotten föddes år 1875. Mellan Lovisa och Lotten kom storasyster Beata född år 1873, efter Lotten kom Karl 1880. Den pojken är sin fars ögonsten och lille John född 1882 följer sin storebror som en skugga.

Ryggen värker och Severina är rädd. Mellan de barn som lever har hon haft 3 missfall och hon undrar och oroar sig hela tiden för hur det skall gå denna gång. Barnens far Gustaf skadade sig i ryggen förra vintern när han jobbade i skogen. Han fick en rotvälta över sig. Det var samma år som John föddes och sen dess är hennes Gustaf inte sig lik. Han tar ofta till flaskan för att döva smärtan i ryggen. Livet på torpet är knapert och maten räcker sällan till alla hungriga magar.

Far kommer hem. Gustaf kommer vinglande över gårdet på väg hem i septembernatten år 1885. Alldeles för sent i nattens mörker kommer han hem från Köinge marknad. Han har sålt en fin kalv och fått bra betalt. Visst kunde han unna sig ett par glas för att fira. Det lyser i stugan, konstigt, de borde sova så här dags. - Nu blir det sura miner, tänker han med handen på dörrklykan, men hör i nästa stund sin hustru skrika ut sin smärta, deras 10:e barn håller på att födas.

Lotten 10 år kämpar med elden under vattenkitteln och Beata 12 år river sönder ett slitet lakan. Hela natten kämpar systrarna sida vid sida för att hjälpa ännu ett syskon till livet. De kämpar för mor Severinas liv. Två små envisa systrar gör sitt bästa för att hjälpa mor. Beata kastar arga blickar mot dörren när far visar sig på vingliga ben. Lotten går emot honom med blixtrande ögon. - *Ut far och ta pojarna med sej ut i Lagårn. Vi tar hand om detta, å skicka Karl efter Livia i granngårn....*

Lilla Ida föddes i gryningen efter en lång plågsam natt. Det är en stark och frisk liten flicka och Severina bestämmer sig för att detta är sista gången. – Tack gode gud om både jag och tösen överlevde, men hur skall det gå nu. Det är en ständig kamp för livet med åtta munnar att mätta i det lilla slitna torpet och snart kommer ännu en vinter.

Beata och Albin. Beata är nummer tre av mor Severinas barn. Hon föddes år 1873. Beata var bara 2 år, så hon minns inte, när hennes storasyster dog i lunginflammation. Men hon minns det stora grälet, när hon var 10 år, och hur storebror August sen blev borta. Bara 13 år drar han iväg på stigen genom skogen i vredesmod, efter ett stort gräl med far. Hon tror han åkte till Stockholm och tänker att en dag kanske de skall träffas igen. Hon älskade sin stora buttra bror. Nu är hon äldst och får ta stort ansvar för sina småsyskon. Beata har bestämt sig. Hon skall inte fastna i samma fälla som sin mor. Hon håller sig ifrån pojkarna i byn och arbetar hårt med djuren och jordbruket på deras lilla båtmanstorp, en duktig och bestämd ung dam.

Men år 1889 ändras allt. Beata har just fyllt 16 år. I granngården har äldste sonen Albin kommit hem från sjön. Han är äventyraren som gick till sjöss som 15 åring. Båten gick från Göteborg till Sydamerika. Beata och Albin är jämnåriga och som små var de oskiljaktiga. De gjorde sällskap till och från skolan och lekte tillsammans nere vid sjön så ofta de fick chans. Nu har han mönstrat av och kommit hem, med pengar på fickan, brunbränd och grann. Det är midsommarafton. Beata bestämmer sig för att gå på midsommardansen trots att Lotten inte vill följa med. Lillasyster Ida, fyra år, tittar storögt när Beata tvättar sig i träkaret vid pumpen och släpper ut det långa mörka håret. Beata tar på en ny bomullsklänning som hon själv sytt, egentligen till Lotten, men den passar henne lika bra, systrarna delar ofta kläder. Hon går iväg ensam genom skogen till dansen.

Albin står mitt i en ring av traktens grabbar. Han berättar med hög röst för alla som vill höra om sina äventyr. Beata håller sig i närheten och lyssnar nyfiket. Hon väntar tyst på att han skall se henne. Det gör han och bryter sig ur ringen tar henne om livet och drar iväg mot dansbanan. Albin är förändrad, det märker hon direkt. De dansar länge och går sedan ner till sjön och där

bland björkarna förlorar Beata sin oskuld. Det är underbart men farligt, det vet hon. Men Albin är så rar, välbekant men ändå annorlunda och spännande.

Beatas svåra beslut. Juli månad år 1889 och det är mitt i höskörden. Nu sitter mor Severina åter i kvällsmörkret och vrider sina händer vid spisen. Beata har just berättat att hon är gravid och skall fara till Göteborg och leta upp Albin. Hon tror sig veta att han finns på Sjömanshuset där alla sjömän mönstrar på väg till sjöss. Det har hon hört av sönerna i granngården. Albin drog till sjöss igen redan veckan efter midsommar. I augusti kommer det börja synas att Beata är gravid. Vad skall hon göra?

Beata ger sig av den 20 juli, tar sig till Varberg och vidare till Göteborg med båt. Lyckas söka sig fram till **Sjömanshuset, på Stigbergsliden**, för att ta reda på var på de sju haven Albin befinner sig. Hon vill meddela honom sitt tillstånd och är övertygad om att han ska komma hem och gifta sig med henne. Hon skriver brev efter brev till sin käre Albin. Men Albin är inte samma kille som när de var små. Hans lilla äventyr med henne på midsommar betyder inget för honom. Han vill varken komma hem till Svartrå, gifta sig eller bli pappa och svärson på det lilla slitna båtmanstorp som är Beatas hem. Han inser att han nu aldrig mer kan återvända till hembyn och väljer att inte svara på Beatas brev.

Beata stannar i Göteborg. Inte heller Beata kan återvända hem till byn i sitt tillstånd. Hon bär på ett oäkta barn, ett barn som blivit till av misstag. Hennes föräldrar är strängt religiösa schartauaner och oäkta barn är en stor synd. Så hon väljer att stanna kvar i Göteborg och kämpar för att klara sig.

Varje dag går hon förbi Sjömanshuset på Stigbergsliden. Hon brukar stanna en stund på gården och spana bland grupperna av sjömän som samlas då jobben ropas ut varje förmiddag kl

10, med hopp om att få syn på Albin. Männena kastar hungriga blickar efter henne. De kommer till sjömanshuset för att söka hyra till sjöss men även för att få ut sin lön direkt i handen när de går iland. Ofta har de legat ute många långa månader till havs och är då extra svältfödda på kjoityg, men allteftersom hennes växande mage syns tydligare lämnar de henne ifred. Sjömännen vet varför hon står där. Det är inte ovanligt med gravida bonnjäntor som letar efter sjömän som rymt från sitt pappaansvar.

Hon hyr ett litet spisrum på **Allmänna vägen** av en änka som har hönshus på gården. Barnet föds en kall natt sent i mars 1890. Beata som hjälpt sin mor föda flera gånger klarar sig bra. Hon föder en stark och underbar liten pojke som får namnet Albin, förstås. Beata försörjer sig och sonen genom att baka småkakor i vedspisen i sitt lilla spisrum och säljer sina kakor och ägg från änkans hönsgård på Johannesplatsen framför Johanneskyrkan. Hon kan ha pojken med sig då. Beata klarar sig ganska bra och sakta men säkert vänjer hon sig vid storstadslivet.

Johanneskyrkan byggdes 1866 med hjälp av donationer från köpmän i staden bla Dickson och Carnegie. Den byggdes för vanligt folk och sjöfolk. Det var länge den enda kyrkan där alla var välkomna och man inte kunde betala sig till egna platser. I Johanneskyrkan blir Albin döpt sommaren 1891.

Johannesplatsen var en livlig knutpunkt för alla som skulle färdas västerut till Majorna, som på denna tid inte hörde till Göteborgs stad. Majorna var länge ett eget sjöfartssamhälle som i mitten av 1800-talet hade hela 10.000 invånare. Vad namnet Majorna kommer ifrån finns det många olika teorier om. En är att det kommer från ordet maja som på estniska betyder liten stuga och syftar på småhusbebyggelsen på Klippanrunt gamla Älvsborgs fästning. En annan förklaring är att det kommer från mej/maj som användes i trakten och syftar på

inseglingmärke för sjöfarten. **Spårvagnar** som på denna tid drogs med hästkraft kunde inte köra upp för den branta Stigbergsbacken, så mellan år 1879 och 1902 vänder alla hästspårvagnarna på **Johannesplatsen**. År 1902 fick staden Göteborg nytt spårvagnssystem med elektriska vagnar och då orkade de uppför och hade även bromskraft nog att köra säkert och tryggt nerför backen.

På försommaren 1893, när Beata är 20 år och pojken 3 år, ropar en av de uniformerade männen på henne när hon går förbi **Sjömanshuset på Stigbergsleden**. Det är Jonerik Svensson som frågar om hon vill sköta städningen på sjömanshuset. Elsa som gjort detta tidigare har gift sig med en bonde och flyttat ut på landet, långt ut på Hisingen. Jonerik har länge spanat efter Beata i smyg. Hon är ung och grann att se på, med sin smala midja och långa hårfläta och nu tar han chansen att fånga in henne. Vad gör det att hon har en liten grabb hängande i kjolen.

Jonerik är en sjöman som gått i land han bor i en liten lägenhet nära sjömanshuset. Han hjälper bland annat till med ordningen i samband med ropen på gården. Han har uniform och är mycket stilig, trots att han haltar lite. Han förlorade alla tår på ena foten efter en klämskada som aldrig ville läka till sjöss. Skadan blev infekterad och till slut måste han amputera tårna. För denna skada fick han en liten sjukersättning från stiftelsen eftersom han fått skadan i tjänst till sjöss och hade turen att sen få en plats på sjömanshuset eftersom han hade goda kontakter från sina år till sjöss.

Beata gifter sig. År 1893 blir händelserikt för Beata. Den 7 oktober gifter sig Beata med Jonerik och flyttar med lille Albin till Joneriks lilla lägenhet på Stigbergsleden 6. Hon vågar nu äntligen skriva ett långt brev till familjen hemma i Halland som hon inte haft kontakt med på 4 år.

Lillasyster Lotten blir överlycklig över brevet från Beata och skyndar sig att komma och hälsa på. Lotten stannar länge hos Beata i Göteborg. Hon sover i kökssoffan och systrarna strosar omkring på gatorna. Beata visar runt med säker min och stolt hållning. Hamnen med alla båtar, Johanneskyrkan med sina vackra färgrika glasfönster. Systrarna tittar nyfiket på sjömännen och hälsar på Joneriks kollegor på Sjömanshuset. **Stigbergsliden** har på denna tid en speciell karaktär likt ett brant smalt nålsöga klätt med kullersten. Det passerar en ständig ström av människor på väg upp eller ner för backen, och ofta med brådsakande ärenden samt häst och vagn lastad med varor. Där kommer fina damer som lyfter sina kjolar från smutsen och undviker de grova, ofta fräcka sjömännen på jakt efter vad som helst som kan få dagen att gå i väntan på hyra till sjöss. Även **Johannesplatsen** vimlar av folk i farten. Beata och Lotten går ibland tillsammans till det vackra badhuset i Haga. En solig söndag i maj 1894 gör de en utflykt till Slottsskogen och tittar på de vackra rosa fåglarna som kallas FLAMINGOS. Lille Albin som nu är 4 år springer på snabba ben runt dammen för att beundra de långbenta rosa fåglarna från alla håll.

Göteborg är på denna tid Sveriges viktigaste emigrantstad och 90 % av alla på väg till Amerika mellan åren 1860-1930 reser från Göteborgs hamn. Genomströmningen av folk i området kring Stigbergsliden ökar för varje år i takt med den ökande emigrationen och sjöfarten. År 1906 behövdes en ny djupvattenkaj för oceantrafiken och den placerades alldeles nedanför Stigberget. Kajen var färdig år 1910 och kallades förstas för **Stigbergskajen**. Där finns än idag det kajskjul som byggdes 1912-15. Byggmetoden var dåtidens nymodighet, man använde armerad betong och det kallades från början Betongskjulet men döptes sedermera om till **Amerikaskjulet**. Härifrån seglar den första Amerikabåten den 11 dec 1915. Det var SAL Svenska Amerikalinjen med de mest kända båtarna Gripsholm 1925 och Kungsholm 1928, som hade hemmahamn

här för sina flytande lyxhotell ända fram till år 1975 då linjen lades ner.

Beata återser sin ungdomskärlek Mellan åren 1914-1925 är det krig i världen, 1:a världskriget, och det var nödår även i Sverige. Vi är neutrala men exporterar en stor mängd spannmål till Tyskland. Dessa krigsår kännetecknas av ransonering. Potatis och rovor är dieten och bröd en bristvara. Under dessa omständigheter samlas en hungrig och upprörd folkmassa mitt på **Johannesplatsen** år 1917. Man stormar mataffärer och bagerier och oroligheterna sprider sig då varvsarbetarna kommer hem från arbetet. Polisen klarar inte att få lugn utan militär kallas in från Kvibergs artilleriregemente. Detta kallas det stora brödupproret på Johannesplatsen.

Beata är detta år 44 år gammal och är på jakt efter potatis. Hon har hört rykten om att det finns Hallandspotatis *hemifrån*, vid Saluhallen på Skanstorget. När hon passerar Johannesplatsen framför Johanneskyrkan så hamnar hon mitt i brödkravallerna. Då ser hon plötsligt Albin i folkvimlet. Han som är far till hennes son, den Albin som hon så ofta letat efter med blicken bland folk på gatan. Hon ser att livet gått hårt åt honom, han är sliten, tandlös med trasiga kläder. Han bär ett bröd under armen och springer tillsammans med ett gäng karlar i folkmassan bort mot **första Långgatan**. Hon betraktar honom på avstånd och bestämmer sig för att inte ta kontakt. Det är för sent...

Beatas son Albin går till sjöss mitt under första Världskriget. Hon går upp på det höga berget framför **Masthuggskyrkan** när hans båt väntas hem och där spejar hon ut över havet i orolig väntan på den båt som skall föra sonen Albin hem igen. Många skepp kommer inte tillbaka efter att ha gått på en mina eller blivit beskjutna till sjöss. **Vid sjöfartsmuseet står sjöfartstornet med statyn av sjömanshustrun som oroligt spejar över havet.** Detta torn byggdes till minne av offren till sjöss under 1.a Världskriget (1914-25). På minnestavlorna står

690 namngivna offer men det lär ha varit 787 eller 794 offer. Kvinnornas namn står utskrivna men männen står endast med initialer.

Mitt emot Sjömanshuset på Stigbergsliden 5 byggs år 1896 **den magnifika fabriksbyggnaden Wettergrenska huset**. Numera kallat **Stigbergshuset**. Det var från början en stor syfabrik. Här satt på den tiden uppemot 400 sömmerskor och sydde kappor, pälsar, herr- och gosskläder, med flinka fingrar. Verksamheten växte med raketfart och hette Aktiebolaget Wettergren & CO. Här bland sömmerskorna hittar Beatas son Albin sin Signe som han senare gifter sig med.

Amerikabåtarna fortsätter att gå fram och tillbaka över Atlanten. Festliga avfärder med stora skepp fullastade med lycksökare på väg mot äventyr eller på tillbakavägen ibland lastade med besvikna och pankade hemvändare som kliver iland med svansen mellan benen. Kvarteren runt **Johannesplatsen** fortsätter att växa och 1919-25 byggs det pampiga **Amerikahuset på Barlastgatan**. Det ser ut som ett ståtligt huvudkontor eller terminal för Amerikalinjen men är i själva verket tvätteri och intendentur med bostäder i de övre våningarna. Beata lyckas övertala sin son Albin att sluta segla på de sju haven. När han träffar Signe så blir han kvar hemma på land för gott. Signe är en flicka från Majorna, som arbetar bland sömmerskorna på Wettergrens syfabrik. Albin börjar som hantlangare på byggen och när Amerikahuset byggs går han som murarlärling och är med i det bygget. Huset tar 6 år att färdigställa. Det har en mycket pampig entré och än i dag kan man beundra det vackra marmorgolvet med sin stora kompassros.

Mellansyster Lotten åker till Göteborg.

Lotten föddes 1875 som nummer fyra i syskonskaran på torpet **Jeurlingen** i Svarträ socken. Hennes äldsta syster Beata flyttade tidigt till Göteborg och Lotten längtar och oroar sig under nästan 4 år då de inte hör ifrån henne. Men så 1893 får de äntligen ett livstecken. Beata skriver och berättar att hon gift sig med en snäll och skötsam man. Hon berättar om livet i staden och Lotten, som hunnit bli 18 år, känner sig redo att lämna skogen. Hon bestämmer sig snabbt för att försöka ta sig till Göteborg. På hösten lyckas hon få åka med en bonde som skall sälja ett lass potatis i Göteborg.

Storstadslivet är fantastiskt. Det är verkligen annorlunda jämfört med livet på landet i Halland. Lotten tycker att alla människor har så vackra kläder och hon studerar noga allt som finns i skyltfönstren. Lotten stortrivs i Göteborg. Genom en vän till Beata träffar hon en ung man från Orust som ofta seglar till stan för att leverera fisk och köpa in varor till en butik på ön. Efter några månader friar han till Lotten och berättar samtidigt att det behövs en ny tjänsteflicka i köket på **Tofta Gård**. Lotten blir överlycklig över frieriet, men samtidigt lite ängslig över hur hon skall trivas så långt från resten av sin familj. Hennes far blir dock glad, framför allt över möjligheten att en av hans döttrar skall arbeta på den gård som hade byggts upp och drivits av den omtalade Anders Falk. Det var en man som kom från fattiga förhållanden i Halland och som lyckats skapa sig ett framgångsrikt liv på Orust.

Lotten flyttar till Orust. Våren 1894 flyttar Lotten till Orust för att börja sin nya tjänst. Hon flyttar samtidigt in hos Karl och hans familj i ett litet torp i utkanten av **Stocken**, men bröllopet får vänta tills de tjänat ihop pengar för att hyra ett eget torp. I torpet på två rum och kök bor förutom Lotten och Karl, hans mor och far, två bröder samt gamla farmor.

Karls far och de andra bröderna är fiskare med egen båt och det ena rummet används mest som förvaring av fiskeredskap som behöver lagas och utrustning som samlas ihop inför varje tur på havet med fiskebåten. I det rummet sover oftast Lotten och Karl i en utdragssoffa för att få vara lite ensamma och där känns det nästan som om de hade ett eget hem.

Skomakarverkstan är också inrymd i det rummet. Fadern, som även är utbildad skomakare, drygar ut familjens inkomster genom att laga skor till andra fiskare. Betalningen från människor som får sina skor lagade är ofta fisk eller jordbruksprodukter.

Alla torp i närheten ägs av **Tofta Gård** och arrenderas ut till de som arbetar på gården. Karls bröder arbetar som drängar och kör hästarna när det är säsong för att så eller skörda och därför får familjen behålla torpet som från början arrenderats av pojkmans farfar som varit förman i ladugården på Tofta. Modern brukar också vara med och plocka rovor eller rensa ärtor. Karl arbetar för en skeppshandel i Mollösund och han seglar ofta till Göteborg eller Lysekil för att köpa in varor och har samtidigt med sig fisk som fiskare vill ha hjälp att sälja. För varje leverans som han säljer får han några mynt som betalning.

Till familjens torp hör också en liten åker omringad av en stengårdsgård där odlar familjen en del av de grönsaker och potatis som behövs för vintern. Att Lotten flyttade in i torpet innebar naturligtvis att det går åt mer mat till familjen, men mor i huset hoppas att Lotten skall kunna få med sig en del nyttiga saker från Tofta Gård och att hon skall hjälpa till att sköta om farmor som är sängliggande och behöver extra tillsyn. Torpet ligger i slutningen på klipporna bakom Tofta Gård.

Lotten får tjänst som piga på Tofta Gård.

Lotten börjar som piga i köket och får ofta börja arbeta tidigt på mornarna för att tända eld i alla spisar och kakelugnar så att det skall vara skönt i huset när familjen som är arrendatorer på

gården vaknar och resten av personalen kommer till arbetet. Mangårdsbyggnaden på Tofta Gård består av 10 rum med två kök och är det vackraste hus Lotten varit inne i. I arbetet som piga ingår också bl a att sköta om grisarna och hönsen och att samla in äggen som hönsen värper för att använda i hushållet. Frun i huset är ofta sjuk och eftersom Lotten ofta börjar arbeta väldigt tidigt får hon som sin uppgift att se till frun och hjälpa till med kläder och toalett. Hon trivs bra med det, men några av de äldre damerna i köket tycker att Lotten har fjäskat till sig uppgiften och pikar henne för det.

Det fanns två saker som Anders Falk, den siste private ägaren av Tofta Gård, skrev i sitt testamente att de alltid skulle finnas kvar på gården. Den ena är **vällingklockan** som sitter på gaveln på Brygghuset. I den ringde man varje gång det var dags för alla som arbetade på gården att komma till huvudbyggnaden för att äta. Den andra var en **grön kista** som står i ett av rummen i huvudbyggnaden. Kistan ser ut att komma från ett fartyg, för den har beslag som går att sätta fast i golvet. Ofta när man satt och drack kaffe intill vedspisen i köket så berättades det spännande och otäcka historier om var den kistan kom ifrån och hur den hade hamnat hos **Anders Falk**. Hade han köpt den för att ha som kassaskåp eller hade han varit ute och plundrat vrak? Ingen visste några svar, men allas fantasi for iväg när man hittade på olika historier och svaret på den största frågan av alla – **var fanns nyckeln**? Kistan var upplåst och utan innehåll, men det måste finnas en väldigt speciell nyckel till den...

En arbetsuppgift som Lotten tycker mycket om är att gå till Stocken och hämta posten i det lilla **posthuset**. Varje dag hoppas Lotten att det ska finnas ett brev till henne själv från mamma. Hon oroar sig ofta för mammas hälsa och hur hon sliter för att få livet att fungera hemma på torpet i Halland. Hon tänker också mycket på lillasyster Ida som är kvar hemma med hela ansvaret för deras gamla föräldrar och torpet. Hennes Karl

seglar fortfarande ofta till Göteborg och förmedlar nyheter mellan Lotten och Beata. I Göteborg händer det att Beata får besök av Ida och hon berättar då, varje gång, att pappa dricker hela tiden och inte hjälper till med försörjningen längre. Lotten grubblar på hur hon skall kunna göra livet lättare för mamma, men kommer inte på någon lösning. De pengar som hon tjänar själv behövs till hushållet där hon bor och för att spara till bröllopet och ett eget hem. Bara hon och Karl blir gifta och flyttar till ett eget hem skulle de nog komma på en lösning, tänker Lotten.

Mannen som vandrar omkring och delar ut posten i trakten är en speciell person. Han kallades för **Master** och för att få tiden att gå snabbare hade han som vana att rimma och skriva dikter på breven han bar omkring. Ibland rimmade på namnen eller saker han visste om avsändaren eller mottagaren av breven, men ibland märktes det på rymmen att han hade tjuvkikat på innehållet också.

I **Brygghuset på Tofta** bor förmannen för ladugården och damen som har ansvaret för alla som arbetar i hushållet, i varsitt rum. I det huset hänger kött på mörning i takbjälkarna på övervåningen, där finns ett stort skafferi och i den **vedeldade bakugnen** precis innanför dörren bakas allt bröd till gården. När det är dags för bak har de två som bor i huset eldvakt hela natten för att ugnen ska vara varm tidigt på morgonen. Ibland bakar också de som bor i Toftas torp runt omkring gården, sitt eget bröd där. Då får man en del av sin innestående lön utbetald som deg och får själv grädda brödet. Under dagar med storbak är det festligt på gården med många barn som springer omkring och många glada skratt.

Lotten och Hilda. I Hälleviksstrand bor Hilda, som är en gammal barndomskamrat till Lotten och hennes systrar. Hon kom till Orust några år innan Lotten. Hon och Lotten brukar träffas ibland när de har lediga stunder. Snabbaste vägen att gå

mellan **Hälleviksstrand** och Tofta är genom skogen över Slätterna, men det är inte en helt säker väg. Där uppe i bergen är naturen precis som i Halland med skog, åkrar och stengårdsgårdar och där går många tjurar på bete under sommaren. Så man får se sig för - helst vill man inte träffa på någon tjur och helst vill man inte heller trampa i spillningen efter dem. Ibland är det svårt att snabbt hoppa över en gårdsgård med långa kjolar när en tjur kommer rusande.

Tidigt varje vår storstädas hela huvudbyggnaden och Brygghuset. Allting fejas och alla mattor släpas ner på klipporna för att tvättas. Man doppar dem i det rena kalla vattnet vid klipporna i viken strax nedanför Tofta, stryker på såpa och sedan slås smutsen och det mesta av vattnet ut, med hjälp av klapprän. När det är klart lyfts mattorna upp på en ställning där vattnet fortsätter att droppa ur. Det här är ett tungt och kallt arbete och hela dagen brinner en eld med en kaffekanna ovanför för att man skall kunna värma händerna över elden och insidan av kroppen med kaffe. För att bli klar med mattorna så fort som möjligt så tar man in många extraarbetare som vill tjäna lite extra pengar. Hilda är ofta med i det här arbetet och en vår händer något fruktansvärt.

De är klara med tvätten den första dagen och de andra har gått tillbaka upp till Tofta efter den sista kaffepausen. Det börjar skymma och Lotten fryser så att hon skakar. Hon och Hilda skall bara lyfta den sista mattan från klipporna och hänga upp den på ställningen. Då halkar Hilda på klippan och ramlar baklänges ner i vattnet. Lotten skriker och sträcker sig efter henne men når inte fram. Hon hämtar en pinne och försöker få Hilda att sträcka sig efter den, men Hilda är avsvimmad. Lotten kan inte simma, hon fryser ännu mer nu, är rädd och förstår att hon skulle dras ner i vattnet och frysa ihjäl direkt om hon går ut i vattnet med sina långa kjolar. Ingen hör hennes förtvivalade rop på hjälp, så hon tvingas lämna Hilda i vattnet och springa upptill gården. Tur att det inte är snö och is på stigen i alla fall, tänker

Lotten. Hon lyckas flämtande berätta vad som hänt för de andra som precis börjat äta middag. Några av karlarna tar fotogenlyktor med sig och springer ner till klipporna. Lotten får några filter om sig och placeras varsamt på en stol framför vedspisen i köket, hon fryser och gråter. Någon springer till torpet där Lotten bor och hämtar Karl.

Karl försöker förgäves trösta sin fästmö. Han vill att de skall gå hem, men Lotten vägrar, hon tänker inte lämna Hilda i havet. Lotten kräver i stället att de skall gå tillbaka ner till vattnet. Karl ger med sig, men på stigen mot klipporna möter de männen som gått ner först. De har lyckats dra in Hilda till klipporna. De bär henne nu på en bår som de gjort av slanor, men hon är förstås redan död. Hildas kropp förvaras under natten i skafferiet i Brygghuset innan den nästa dag förs till **Morlanda kyrka** i väntan på begravningen.

Lotten gråter och sörjer. Eftersom hon är den enda som var kvar på klipporna när olyckan hände så tycker hon att hon borde ha kunnat hjälpa Hilda i land. Alla på Tofta Gård tar hand om Lotten men hon är otröstlig och frun i huset bestämmer att de måste få Lottens systrar Beata och Ida till Orust i tid innan begravningen för att stödja den förtvivlade Lotten. Karl seglar mot Göteborg redan nästa morgon och söker upp Beata på Sjömanshuset.

Beata blir naturligtvis chockad över det som drabbat både Lotten och Hilda. Hon ordnar direkt en skjuts till Varberg för att hämta Ida och Hildas bror till Göteborg för att sedan segla med Karl till Orust och delta i Hildas begravning. Beatas son Albin får, till sin stora besvikelse, stanna kvar hemma i Göteborg tillsammans med Jonerik. De seglar till **Käringön** först och hämtar prästen.

Pastorn Simson på Käringön är en välkänd schartauan, han börjar bli gammal, men håller fortfarande församlingen i ett järngrepp. Han är t ex känd för att under sina år på Käringön ha

odlat upp stora delar av ön för att anlägga en kyrkogård och en kryddträdgård kring prästgården. Simson vaknar av att någon bankar med knytnävarna på ytterdörren till hans hus. Därutänför står en ung man som presenterar sig som Karl och ber pastorn att genast följa med honom och hans sällskap till Orust. Det gäller en jordfästning i Morlanda kyrka som pastorn ska förrätta. En piga har ramlat i vattnet och drunknat vid klipporna nedanför Tofta Gård. En timme senare är de på väg i båten. De släpper av Beata och Ida vid **ångbåtsbryggan i Stocken**. Därifrån går de till Tofta Gård för att möta Lotten och för att ordna en droska till pastorn och Carl som kommer att lägga till med båten i **Ellös**.

Lotten sitter i köket på Tofta när de kommer dit, men hon är fortfarande helt förkrossad och vill varken hälsa eller följa med till kyrkan. Beata försöker locka henne med minnen från förr och saker som alla fyra flickorna gjorde tillsammans som små. Till slut ger hon med sig och följer med sina systrar mot kyrkan i en skjuts som körs av arrendatorn på Tofta. När Lotten får syn på den barske prästen från Käringön blir hon rädd och känner sig på nytt skyldig till Hildas död. Hon undrar hur hon kommer att bli straffad av Gud i framtiden.

Begravningen är lång, det är varmt i kyrkan och Lotten mår illa när hon tänker på stackars Hilda som legat instängd i kistan i flera dagar. Till slut svimmar hon och vaknar inte förrän allt är över. Hon känner lättnad över att hon inte behövt uppleva ögonblicket då Hildas kropp sänktes ner i graven. Hon vet att det kommer att dröja lång tid innan hon kan förmå sig att besöka Hildas grav intill stenmuren på kyrkogården.

Alla som besökt begravningen åker till Tofta Gård för begravningskaffe, eftersom det är bättre plats där än i huset där paret bor som Hilda arbetade för. Efter en sorgsen och dyster inledning så lättar stämningen en aning när pastorn avviker. Lotten är ledsen, men väldigt tacksam för att hennes båda

systrar kommit till henne i denna svåra stund. Ida har aldrig varit på Orust tidigare och Lotten visar henne runt i det som numer är hennes hemtrakter. Hon kan till och med skratta lite när hon skrämmer Ida för tjurarna då de går vägen genom skogen för att hälsa på paret som Hilda arbetade för.

Under tiden hennes systrar är på ön ställer ingen några krav på att hon ska arbeta, varken på Tofta Gård eller hemma på torpet. Systrarna bor i ett gästrum på Tofta och Lotten är där så mycket hon kan. Men ingenting varar för evigt och efter en vecka är det dags för Beata och Ida att resa. Karl vill att Lotten ska följa med i båten till Göteborg, men hon har blivit så rädd för havet att hon inte törs. Hon gråter av saknad när båten lägger ut från bryggan i Stocken och ber till Gud att Karl ska komma tillbaka. Hon skulle inte klara av att mista honom också.

Resan till Göteborg går bra och Karl är tillbaka igen efter några dagar. För Lotten återgår livet till vardag igen, men hon kommer alltid att minnas det fasansfulla som hände Hilda och hon saknar både Hilda och sina systrar mer än någonsin.

Lilla syster Ida blir kvar hemma på torpet.

Ida Larsson föddes år 1885. Hon är mor Severinas yngsta barn. Idas hela barndom är fylld av hårt arbete. Både Severina och Gustaf har allt mindre ork och kraft så Ida får tidigt ta stort ansvar för alla sysslor hemma på gården. Hon går i skolan men bara i **varannandagsskola**. En gård halvvägs till **Köinge** upplät ett rum där man kunde hålla skola. Lärarinnan kom gåendes dit och varannan dag höll hon skola på ett annat ställe i den norra delen av socknen. Ida tyckte mycket om skolan och skulle gärna ha velat att det var skoldag varje dag.

Året Ida fyller 14 år konfirmeras hon i **Svartrå kyrka**. Familjen är mycket kyrklig och bekände sig till Schartaus troslära som de flesta i Svartrå på denna tid. Konfirmationen är en stor och viktig dag för Ida. Nu känner hon sig vuxen och får ta ännu större ansvar men får även större frihet att röra sig på bygden. Där finns alltid små ärenden och göromål att uträtta. Hon hjälper de äldre barnlösa paren i de intilliggande stugorna. Ida är rask och smidig och hjälper även till med att passa djuren då de går på skogsbete. Hon plockar svamp i markerna, det är alltid gott om kantareller i slutet av sommaren. Att plocka bär är en annan syssla. Vid huset finns det planterat vinbär och krusbär. Körsbärsträd finns det gott om och i skogen plockas blåbär och lingon.

Rövarna på Älmebjär. De äldre i bygden brukar berätta historier eller skrönor, om kvällarna när man samlas hos varandra vid spisen. Dessa historier har gått i arv från generation till generation. En sådan *sann* skröna är den om **Rövarna på Älmebjär**. Det är berget på andra sidan Björksjö som kallas Älmebjär. Det annorlunda namnet och stavningen kommer från den tiden då Halland var danskt. I mitten av 1600-talet levde danska legoknektar laglöst på många håll runt om i landet. Dessa kallades också för Snapphanar, de var desertörer från armén och de levde på att stjäla från folk. Ett stort gäng höll

till i grotkliknande boplatser vid berget Älmebjär. En julaftonskväll tar sig snapphanarna, eller rättare sagt rövarna, över isen och upp till gårdarna på Björka. Det är en mycket kall jul och rövarna fryser och är sugna på något gott. Folket på Björka har precis avslutat sin julaftonsmåltid då rövarna gör entré. De tar för sig av både mat och dryck medan mor i huset smider en plan. Om hon bara kan lyckas få rövarna riktigt berusade så kommer de somna och så skall hon rida iväg efter hjälp. Hennes plan lyckas och männen i rövargänget somnade snart in ljudligt snarkande. I rövargänget finns även en kvinna som håller sig vaken och vill ha vackra tyger och kläder för egen del. Dessa förvaras i kistor och när mor i huset visar vad som finns passar hon på att slå kistlocket i nacken på rövarkvinnan då hon står böjd över kistan. Kvinnan förlorar då medvetandet eller dör av det förskräckliga slaget. Nu tar mor i huset hästen och rider i ett sträck till Varberg och fästningen för att hämta länsman och soldater. Dessa följer mor tillbaka innan Rövarna vaknar till liv igen. Därefter blev det marsch för hela snapphanegänget rätt in till fästningen i Varberg.

Detta var en skröna som kittlade Ida extra mycket. Hon älskar att besöka platsen där rövarna levde i berget. **Grottorna finns där än i dag.** På vintern, när isen ligger över den djupa sjön, kan man snedda över från badplatsen och då är det inte alls så långt dit. Men det är endast när det är riktigt säkert att isen bär som hon får lov att göra detta. Björkasjö är en mycket djup sjö och speciellt där Älmebjär stupar ner mot sjön lär det vara extra djupt.

Livet kring Jeurlingen. När Ida blir vuxen bor hon kvar hemma på torpet. Om sommaren på lördagskvällarna är det dans på olika platser i bygden. Dit går bygdens alla ungdomar till fots och någon enstaka lycklig person har en cykel att ta sig fram på. Varma sommarnätter händer det att man tar vägen förbi sjön och svalkar sig med ett dopp. Ida är grann att se på och det är många som slår sina krokar runt henne då hon går till

dansen, men hon håller sig på sin kant. Hon är fast besluten att det inte skall gå för henne som för Beata och hon hittar helt enkelt aldrig någon som hon fattar tycke för.

Gustaf dör 1915 av spanska sjukan. Bröderna Karl och John har båda redan flyttat från bygden. Kvar på torpet är nu bara Severina och Ida. Det är **krig i världen** och svårt för alla. Många män går ut i kriget som frivilliga och kommer aldrig tillbaka. Ida går runt i gårdarna och hjälper till med tvätt och byk och de hankar sig fram. Hon drömmer om att bli lärarinna men har inte hjärta att lämna sin gamla mor ensam, så av den drömmen blir intet.

Åren 1933-1935 byggs ett stort hus på de närliggande markerna. Det är Varbergs kommun som har köpt mark och anlägger en barnkoloni där. Nu kommer det andra barn och vuxna till trakten och det för med sig stora förändringar i Idas liv.

Ida är nu i 50-årsåldern och mycket glad att arbeta på **skollovskolonin** varje sommar och sköter alla de husliga sysslorna tillsammans med barnen. Detta blir som en slags ersättning för de egna barn hon aldrig fick. Det är mycket tvätt, matlagning och i köllaren finns en bakugn där det bakas bröd. Bakningen är Ida bra på och hon är ansvarig för eldningen och att brödet blir lyckat. Hon som älskade skolan som barn, tänker att hon är nästan som en lärarinna för barnen. Bland personalen, som arbetar på kolonin om sommaren, får Ida vänner och hon blir bekant med människor från andra delar av landet. Under resten av året händer det att Ida tar tåget för att hälsa på någon sådan vän. Många som skall bli lärare eller diakoner arbetar under sommarlovet för att få praktik och erfarenhet. På kvällarna, när barnen lagt sig, samlas arbetsstyrkan i matsalen för att dricka te och prata. I hela 20 år arbetar Ida på kolonin, sedan nöjde hon sig med sin blygsamma pension.

Bockstensmannen. En sommardag runt midsommar 1936 händer en ovanlig händelse i trakten. En pojke från gården **Bocksten**, ca 5 km västerut, harvar i en torvmosse och han gör en fantastisk upptäckt då det fastnar tygtrasor i harven. Inuti tygerna ligger skelettdelar. Tillsammans med pappan och brodern får de kontakta fjärdingsmannen och landsfiskalen (dåvarande polisen) samt en läkare. Det konstateras att liket legat mycket länge i mossen. Manskroppen är pålad, en stor intakt ekpåle och två björkpålar är slagna genom kroppen. Detta gjordes för att hindra honom att gå igen. Kläderna är mycket välbevarade och man kan senare tidsbestämma att mannen levat under 1300-talet. Detta fynd satte den lilla gården Bocksten på kartan och då Ida kände familjen, som gjorde fyndet, var det spännande med publiciteten det medförde.

Ida gifte sig aldrig utan lever kvar på föräldragården i hela sitt liv. Visst längtar hon bort ibland och när längtan blir för stark tar hon tåget från Svarträhed till Göteborg och Bohuslän där hon har sina kära systrar Beata och Lotten.

De sista åren har Ida och Severina det riktigt gott på torpet. Ida trivs med sitt arbete på barnkolonin och det är liv och rörelse i bygden, i alla fall sommartid.

Severina somnar in. Severina drar sitt sista andetag våren 1938 då hon är 88 år gammal. Varken Karl eller John kommer till begravningen, men systrarna samlas i Svarträ en vacker och solig vårdag. Severina placeras i den gemensamma familjegraven på Svarträ kyrkogård. Begravningen i **Svarträ kyrka** är välbesökt och Lotten och Beata får träffa många barndomsvänner. Efteråt sitter systrarna länge i trädgården vid torpet och pratar om livets vändningar, motgångar och glädjejämnerna. De enas om att livet trots allt varit gott.

